

Володимир Фрончко,

викладач кафедри цивільного права і процесу
Тернопільського національного економічного
університету
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9343-1533>

Вікторія Цьомик,

студентка юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету

ПАНДЕМІЯ КОРОНАВІРУСУ (COVID-19) ЯК ФОРС-МАЖОРНА ОБСТАВИНА ЩОДО ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Досліджено особливості впливу коронавірусної пандемії на свідомість суспільства, що зумовила зміну структур у цивільно-правових договорах. Так, 2020 р. став впливовим для великого та малого бізнесу, оцінюючи форс-мажорну обставину, виконання зобов'язань унеможливають свою дію. Пандемія COVID-19 як історичний момент запам'ятовується всім: від простого громадянина до керівників держави, тому ця стаття є актуальною для порівняння цивільно-правових договорів протягом різних її етапів.

Ключові слова: вакцина, договір, епідемія, карантин, коронавірус, непереборна сила, пандемія, самоізоляція, суспільство, форс-мажорна обставина.

Фрончко В., Цьомик В.

Пандемия коронавируса (COVID-19) как форс-мажорных обстоятельств по выполнения договорных обязательств

Исследованы особенности влияния коронавирусной пандемии на сознание общества, что за собой потянуло изменение структур в гражданско-правовых договорах. Сейчас 2020 год стал влиятельным для крупного и малого бизнеса, оценивая форс-мажорные обстоятельства, выполнение обязательств делают невозможным свое действие. Пандемия COVID-19 как исторический момент запомнится всем: от простого гражданина до руководителей государства, поэтому эта статья несет актуальный характер для сравнения гражданско-правовых договоров в разные этапы его существования.

Ключевые слова: вакцина, договор, эпидемия, карантин, коронавирус, непреодолимая сила, пандемия, самоизоляция, общество, форс-мажорное обстоятельство.

Fronchko V., Tsomyk V.

Coronavirus pandemic (COVID-19) as a force majeure event to fulfill contractual obligations

The peculiarities of the impact of the coronavirus pandemic on the consciousness of society, which led to a change in the structures in civil law agreements, have been studied. Now 2020 is an influential year for big and small businesses, when assessing force majeure, the fulfillment of obligations makes it impossible to act. Pandemic COVID-19, as a story that will be remembered by everyone from the general population to the leaders, so this article is relevant for comparing civil law contracts at different stages of its existence.

Over to force majeure on the territory of Ukraine, the Law «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Aimed at Providing Additional Social and Economic Guarantees in Connection with the Spread of Coronavirus Disease (COVID-19)» was adopted. Force majeure circumstances are extraordinary and unavoidable circumstances that objectively make it impossible to fulfill the obligations under the terms of the agreement (contract, agreement, etc.), obligations under laws and regulations. Force majeure includes various circumstances, including epidemics, the introduction of curfews, mass riots, long breaks in transport, emergencies, restrictions by public authorities, etc.

At such a difficult time, we have an important mission to comply with legal rules and world recommendations regarding health care, but we should not forget about fulfilling the obligations established by contract or law. Today we are in a quarantine situation, due to which the majority has lost the opportunity to earn money, which leads to non-fulfillment of civil obligations.

The state is trying to make even minimal, but improvements for the public good. The adopted temporary amendments to the laws and by-laws concerning civil law are successful and useful. The new law also regulates other

areas and issues, namely: support for the unemployed in quarantine; weakening the tax on enterprises; temporary simplification of production and procedures for their purchase necessary to combat the spread of coronavirus; introduction of remote work and education; support of the employer and the employee in the conditions of quarantine; implementation of social benefits.

Keywords: *vaccine, contract, epidemic, quarantine, coronavirus, force majeure, pandemic, self-isolation, society, force majeure.*

Постановка проблеми. За станом 12 березня 2020 р., Всесвітня організація охорони здоров'я оголосила у світі пандемію коронавірусу (COVID-19). Пандемія – це епідемія, яка охоплює світовий масштаб новим інфекційним захворювання, що часто супроводжується відсутністю імунітету в населення до цього вірусу, відсутністю вакцини та моделі лікування чи профілактики хвороби.

Населення України, як і всього світу, змушене було піти на самоізоляцію, відповідно до поширення в світі пандемії коронавірусної хвороби (COVID-19).

На сьогодні разом з пандемією прийшов страх та паніка. Люди не готові до такої швидкої зупинки, а зупинилося майже все: швидкий темп життя, від якого більшість отримували кар'єрне зростання та прибуток; виробництва та фабрики, які давали сотні робочих місць; навіть громадський транспорт зупинився; прилавки магазинів спустошуються все швидше.

Людство з острахом чекає завтрашнього дня. Карантин та самоізоляція – один із способів вберегти себе та свою сім'ю від небезпеки. Через те що зупинилося все, люди не мають доходів, щоб прожити під час самоізоляції, більшість мають кредити, які потрібно платити, незважаючи на обставини. Паніка охопила людей, поставки продукції з-за кордону в Україну – це один із факторів, що допомагає тримати баланс. Зміна клімату також має вплив: значний дисбаланс палючого сонця та холоду не дають можливості розвинути сільськогосподарський напрям.

Хаос посилюють ЗМІ та «експерти» із соціальних мереж. У зв'язку з цим суспільство вже не розуміє, які новини / поради є справжніми та до яких потрібно дослухатися, а які фейк. COVID-19 також вплинув на зміну цивільного законодавства (на це потрібно звернути увагу).

Метою статті є дослідження змін у цивільних договорах під час пандемії COVID-19 та як ці зміни впливають на ситуацію.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми пандемії коронавірусу в Україні та світі. Зміни законодавчої бази у зв'язку з COVID-19. Коронавірус – форс-мажор чи маніпуляції. Карантин – форс-мажор, відповідно до закону про коронавірусну пандемію. Форс-мажор як підстава звільнення від цивільно-правової відповідальності. Ці та інші питання розглядають праця: Я. Вінокуров, Ю. Куріло, М. Конюхова, Я. Корнієнко, К. Коцюба, О. Павлюк, Д. Штокалюк.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світ перевернувся з ніг на голову після страшного відкриття – COVID-19, більше відомого нам як «коронавірус». Ніхто не очікував такого різкого спалаху і не розраховував на наслідки пандемії. Кожного дня з непереборною силою змагаються люди, яким мало відомо щось про цю хворобу. COVID-19, як жадливий сон, в якому гинуть всі: молоді і старі, багаті і бідні. Хвороба не обирає кращого чи гіршого, а кладе наповал. Люди ніби сірники – загоряються і швидко гаснуть не тільки в Україні, а й у всьому світі.

ВООЗ та МОЗ встановили чіткі правила гігієни, яких кожен з нас зобов'язаний дотримуватися, для подальшого поліпшення ситуації. Державний апарат також застосовує усі можливі заходи для покращення умов суспільства під час пандемії. У зв'язку з форс-мажорною обставиною на території України було прийнято ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)».

Форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами[2].

До форс-мажору належать різні обставини, серед яких епідемії, введення комендантської години, масові заворушення, тривалі перерви в роботі транспорту, надзвичайні ситуації, обмеження з боку органів державної влади тощо.

Орієнтовний перелік форс-мажорних обставин можна знайти у Законі України «Про торгово-промислові палати в Україні» та Регламенті засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) [1].

Зауважимо, що в законодавстві передбачено невичерпний перелік форс-мажорних обставин, які об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань. Викладений у законодавчих актах перелік є лише прикладом для більш точного орієнтування для сторін під час укладання договору / відповідних документів.

У такий нелегкий час перед нами постала важлива місія дотримуватися законодавчих правил і світових рекомендацій щодо охорони здоров'я, але не варто забувати про виконання зобов'язань, встановлених договором чи законом. На сьогодні ми знаходимося в умовах карантину, через який більшість втратило можливість заробітку, що призводить до унеможливлення виконання зобов'язань.

Перш за все, потрібно звернути увагу на кредитний договір, оскільки юридичні особи використовують кредити для розвитку бізнесу тощо; фізичні особи часто використовують споживчі кредити для забезпечення власних потреб, зокрема покупка товарів та послуг.

Люди використовували кредити для власних потреб і розраховували певні строки, за які буде здійснюватися погашення, щоб запобігти нарахування процентної ставки за кредитним договором. Проте на сьогодні більшість осіб не мають можливості виконати вчасно зобов'язання за кредитним договором. Держава враховує це і робить все можливе для вирішення таких питань.

Як вже вказувалося вище, було прийнято ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)», в якому зазначаються зміни на час хвороби COVID-19 до певних категорій законів та підзаконних актів. В законі викладено рішення, яке буде діяти під час пандемії. В період здійснення в Україні заходів щодо запобігання виникненню, поширенню і розповсюдженню епідемій, пандемій коронавірусної хвороби (COVID-19) забороняється підвищення процентної ставки за кредитним договором [3].

Відповідно, у разі прострочення боржником на період карантину зобов'язань зі сплати платежів він звільняється від відповідальності перед кредитором за таке прострочення, що значно поліпшує стан споживача і не зумовлює боргових зобов'язань, а саме сплати неустойки у вигляді штрафу, пені.

Також у період з 01 березня 2020 р. по 31 травня 2020 р. забороняється збільшення процентів за користування кредитом з причин, інших ніж передбачені частиною четвертою ст. 1056-1 Цивільного кодексу України. Так, відповідно до частини четвертої статті 1056-1 Цивільного кодексу України у разі застосування змінюваної процентної ставки кредитодавець самостійно, з визначеною у кредитному договорі періодичністю, має право збільшувати процентну ставку. Водночас кредитодавець зобов'язаний письмово повідомити позичальника про зміну процентної ставки протягом 15 календарних днів, що настають за днем, з якого застосовується нова ставка. У разі незгоди позичальника із збільшенням процентної ставки позичальник зобов'язаний погасити заборгованість за договором у повному обсязі протягом 30 календарних днів з дня отримання повідомлення про збільшення процентної ставки [4].

Статтею 617 Цивільного кодексу України передбачено, що особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили. Ця норма стосується здебільшого договорів про надання послуг, у випадку порушення яких виконавець звільняється від відповідальності, якщо доведе, що належне виконання виявилось неможливим внаслідок непереборної сили [6].

Згідно із законом з моменту введення карантину і до його завершення наймач (орендар) звільняється від плати за користування майном відповідно до ч. 6 ст. 762 ЦКУ. Ця стаття передбачає, що наймач звільняється від плати за весь час, протягом якого майно не могло бути використане ним через обставини, за які він не відповідає.

Потрібно виокремити і той факт, що зобов'язання за договором можуть припинитися за згодою сторін, відповідно умов договору чи неможливістю його виконати у зв'язку з обставиною, за яку жодна із сторін не відповідає.

Одним із видів підтвердження неможливості виконання зобов'язання з об'єктивних причин прийнято вважати сертифікат Торгово-промислової палати (ТПП).

Сам факт розповсюдження коронавірусної хвороби (COVID-19) та прийняття обмежень (введення карантину, обмеження в пересуванні, закриття кордонів тощо) не є форс-мажорними обставинами та не є підставою для беззаперечної видачі сертифіката підтвердження.

Щоб отримати сертифікат Торгово-промислової палати про форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили), потрібно довести причинно-наслідковий зв'язок між зобов'язаннями, що сторона не може виконати, та обставинами (їхнім результатом), на які сторона посилається як на підставу неможливості виконати зобов'язання [5].

Доказування щодо настання форс-мажорної обставини (обставини непереборної сили) повністю покладатися на заявника. Він відповідальний за повне та належне оформлення заяви, достовірність викладених фактів, документів та доказів.

Якщо порядок дій щодо форс-мажорних обставин сторони передбачили в договорі, то шанси на отримання сертифіката збільшуються.

Законодавством на період пандемії також встановлено, що під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), строки, визначені статтями 257, 258, 362, 559, 681, 728, 786, 1293 ЦКУ, продовжуються на строк дії такого карантину [3].

Це стосується таких положень:

– ст. 257 «Загальна позовна давність»

– ст. 258 «Спеціальна позовна давність»

– ст. 362 «Переважне право купівлі частки у праві спільної часткової власності»:

• щодо строку з моменту повідомлення інших співвласників про намір відчужити частку, після закінчення якого співвласник має право продати свою частку іншій особі (не співвласнику);

• щодо 1-річного строку позовної давності до вимог про переведення прав та обов'язків покупця частки у спільній частковій власності;

– ст. 559 «Припинення поруки»:

• щодо припинення поруки, якщо кредитор не пред'явить позову до поручителя протягом 3-річного строку після настання строку (терміну) виконання основного зобов'язання (або з моменту укладення договору поруки – якщо строк (термін) виконання основного зобов'язання не встановлений або встановлений моментом пред'явлення вимоги);

– ст. 681 «Позовна давність, що застосовується до вимог у зв'язку з недоліками проданого товару»;

– ст. 728 «Позовна давність, що застосовується до вимог про розірвання договору дарування»;

– ст. 786 «Позовна давність, що застосовується до вимог, які впливають із договору найму»;

– ст. 1293 «Право на оскарження дій виконавця заповіту»:

• щодо 1-річного строку позовної давності до вимог про визнання неправомірними дій виконавця заповіту [7].

Вищезазначені статті чітко вказують в які строки може здійснюватися той чи інший правочин, але у зв'язку з пандемією, строки, на які було прострочене виконання, мають враховуватися і продовжитися на строк дії карантину.

Одним із важливих питань є участь у судових засіданнях. Так, під час карантину учасник засідання бере участь у відеоконференції з судом із залученням власних приладів / технічних засобів. Це є не новим для нас, оскільки учасникам, які у зв'язку із станом здоров'я чи іншими обставинами, відповідно до клопотання дозволяється знаходитися під час слухання судової справи через відеозв'язок. Доступ до судового засідання осіб, які не є учасниками процесу по даній справі, може бути обмежений, якщо участь у цьому засіданні становитиме загрозу життю чи здоров'ю особи. Недоліком є те, що не зрозуміло, як буде проводитися запис судової справи та чи об'єктивно буде проводитися судочинство.

Необхідно звернути увагу і на таку форс-мажорну обставину, як природне явище. Наприклад, несприятливі метеорологічні умови, якщо вони виявилися причиною прострочення в доставці пасажирів, багажу або вантажу, звільняє авіаційного перевізника від відповідальності згідно із спеціальним правилом Повітряного кодексу.

Під час тимчасово запровадженого стану пандемії, авіапростір для перельоту пасажирів закритий, а отже, авіаційний перевізник не відповідальний за те, що певна кількість пасажирів не змогла прибути з іншої країни в Україну, оскільки після початку запровадження карантину, держава, а зокрема Президент України закликав всіх повернутися в належні строки, коли це було доступно та можливо. Всі, хто з якихось причин не здійснив повернення на батьківщину, самостійно відповідальні дії щодо повернення.

Висновки. Отже, держава старається зробити хоч мінімальне, але поліпшення для суспільного блага. Дійсно, ухвалені тимчасові зміни до законів та підзаконних актів, зокрема щодо цивільного законодавства, є вдалим та корисними. Новий закон також регулює інші сфери та питання, а саме: підтримка безробітного населення в умовах карантину; послаблення податкового на підприємства; тимчасове спрощення виробництва продукції та процедури їх закупівлі необхідної для протидії поширенню коронавірусу; запровадження дистанційної праці та освіти; підтримка роботодавця та працівника в умовах карантину; здійснення соціальних виплат тощо. Ніхто не був готовий до ситуації, яка склалася на сьогодні. Звісно, за-

конодавчо закріплених актів зовсім мало, які б допомогли розібратися з проблемами, що виникли під час карантину.

Можна підтримати твердження політиків та науковців про те, що поширення вірусної хвороби COVID-19 призведе до світової кризи та проблем з веденням бізнесу як самих підприємств в країні, так і в зовнішньоекономічних відносинах. Не варто зловживати і потрібно пам'ятати, що дії особи завжди повинні бути спрямовані на виконання договору, але лише у випадку неможливості виконання зобов'язань через обставини форс-мажору з особи зніметься відповідальність. Отож, якщо в особа мала реальну змогу виконати умови договору, але вона не виконала його лише з причини оголошення в країні карантину, тоді розраховувати на повноцінне звільнення такої особи від відповідальності не варто.

Список використаних джерел

1. Барбашин С. Чи є коронавірус форс-мажором та підставою невиконання зобов'язань? URL : https://protocol.ua/ru/chi_e_koronavirus_fors_magorom_ta_pidstavoyu_nevikonannya_zobov_yazan/ (дата звернення: 20.05.2020).
2. Висіцька І. Форс-мажорні обставини: юридичні аспекти для агробізнесу. URL : <https://buh-ua.com.ua/uk/doc/53885/fors-mazhorn-obstavini-juridichn-aspekti-dlja-agrobznesu> (дата звернення: 12.05.2020).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» : Закон України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/540-20#n5> (дата звернення: 22.05.2020).
4. Карантин для споживчого кредиту. URL : https://protocol.ua/ru/karantin_dlya_spozivchogo_kreditu/ (дата звернення: 19.05.2018).
5. Науменко О. Форс-мажор у договорах: підводні камені. URL : <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/forsmazhor-u-dogovorah-pidvodni-kameni.html> (дата звернення: 21.05.2020).
6. Цивільний кодекс України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 21.05.2020).
7. COVID-19 в Україні: зміни до цивільного і господарського кодексів. URL : https://www.asterslaw.com/ua/press_center/covid19hub/amendments_to_commercial_civil_and_administrative_codes/ (дата звернення: 22.05.2020).
8. Куріло Ю. Коронавірус – це форс-мажор? URL : <https://nv.ua/ukr/biz/experts/koronavirus-i-karantin-chi-fors-mazhor-ce-i-yak-budut-virishuvatisya-spirni-momenti-v-biznesi-poradi-yurista-50074978.html> (дата звернення: 22.05.2020).

References

1. Barbashin, S. Chy ye koronavirus fors-mazhorom ta pidstavoiu nevykonannia zoboviazan? [Is the coronavirus a force majeure and a ground for default?] Retrieved from https://protocol.ua/ru/chi_e_koronavirus_fors_magorom_ta_pidstavoyu_nevikonannya_zobov_yazan/ [in Ukrainian].
2. Visitska, I. Fors-mazhorni obstavyny: yurydychni aspekty dlia ahrobiznesu. [Force majeure: legal aspects for agribusiness]. Retrieved from <https://buh-ua.com.ua/uk/doc/53885/fors-mazhorn-obstavini-juridichn-aspekti-dlja-agrobznesu> [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchyykh aktiv Ukrainy, spriamovanykh na zabezpechennia dodatkovykh sotsialnykh ta ekonomichnykh harantii u zviazku z poshyrenniam koronavirusnoi khvoroby (COVID-19) [Law of Ukraine “On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Aimed at Providing Additional Social and Economic Guarantees in Connection with the Spread of Coronavirus Disease (COVID-19)”. Retrieved from <https://zov.ow.ov.ov.show / 540-20 # n5> [in Ukrainian].
4. Karantyn dlia spozhyvchoho kredytu [Quarantine for consumer credit]. Retrieved from https://protocol.ua/ru/karantin_dlya_spozivchogo_kreditu/ [in Ukrainian].
5. Naumenko, O. Fors-mazhor u dohovorakh: pidvodni kameni. [Force Majeure in Contracts: Підводні камені. Retrieved from <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/forsmazhor-u-dogovorah-pidvodni-kameni.html> [in Ukrainian].
6. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> [in Ukrainian].
7. COVID-19 v Ukraini: zminy do tsyvilnoho i hospodarskoho kodeksiv. [COVID-19 in Ukraine: changes to the civil and commercial codes]. Retrieved from https://www.asterslaw.com/ua/press_center/covid19hub/amendments_to_commercial_civil_and_administrative_codes/ [in Ukrainian].

8. Kurilo, Yu. Koronavirus – tse fors-mazhor? [Coronavirus – is force majeure?]. Retrieved from <https://nv.ua/ukr/biz/experts/koronavirus-i-karantin-chi-fors-mazhor-ce-i-yak-budut-virishuvatisya-spirni-momenti-v-biznesi-poradi-yurista-50074978.html> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.06.2020.